
МАЛАЄВА М.В.,
студентка магістратури
Київський Національний
Університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

СТРУКТУРА БАТЬКІВСТВА ЯК КОМПОНЕНТ БАТЬКІВСЬКОЇ СФЕРИ У ЧОЛОВІКІВ

У статті представлений літературний огляд за проблемою батьківства. В данному дослідженні порівнюються різні точки зору на визначення та структуру батьківства. Надані вітчизняні та закордонні дослідження в рамках двох підходів до вивчення батьківства.

Ключові слова: батьківство, визначення батьківства, структура батьківства, "нове батьківство".

В статье представлен литературный обзор по проблеме отцовства. В данном исследовании сопоставляются разные точки зрения на определение и структуру отцовства. Представлены отечественные и зарубежные исследования в рамках двух подходов к изучению отцовства.

Ключевые слова: отцовство, определение отцовства, структура отцовства, "новое отцовство".

In the article, the literary review on a paternity problem is presented. In this research, the different points of view on definition and paternity structure are compared. Russian and foreign researches within two approaches to paternity studying are presented. The first approach studies paternity with reference to development of the child; within the second approach, the paternity is considered through a prism of the identity of the parent. Also the biological and social factors determining the specifics of fathering and the developmental stages of this phenomenon are being analyzed. The article provides the results of empiric research and shows that the fatherhood is a complex form.

Key words: fatherhood, paternity definition, paternity structure, «new paternity».

© МАЛАЄВА М.В., 2016

Проблема батьківства має комплексний характер. Її розуміння тісно пов'язане з темою сім'ї, сімейних традицій, виховання молодого покоління, культури сім'ї. Зазначені питання в різний час викликали інтерес у філософів, істориків, соціологів, психологів, антропологів і етнографів. Батьківство і материнство представляють собою два різних інститути батьківства, вони мають свої специфічні функції в залежності від соціокультурних факторів. Батьківство – це цілий комплекс явищ культури: від народження дитини, факту батьківства, до батьківських почуттів і переживань [1].

Аналіз літератури, який посвячений проблемам сімейної психології, показав, що єдиної думки відносно структури батьківства не існує.

І.С. Кон визначає батьківство як систему взаємопов'язаних явищ, що включають до себе: по-перше, батьківські почуття, любов, прив'язаність до дітей, по-друге, специфічні батьківські ролі та норми культури і по-третє, реальна поведінка, що обумовлюється попередніми явищами, відношення батьків до дітей, стилі виховання. [5].

Російський соціолог Т.А. Гурко звертає увагу, що в англomовній літературі існує два терміни, які пояснюють батьківство: термін «parenthood» використовується в аналізі інституціональної характеристики батьківства, термін «parenting» - для розкриття батьківських ролей, які визнають-

ся конкретною культурою моделей відносин з дітьми.

Кожний компонент батьківства містить емоційні, когнітивні й поведінкові складові. Батьківство проявляється як на суб'єктивно-особистісному рівні, так і на індивідуальному рівні. Когнітивний аспект стосується знань про розподіл батьківських ролей, а також включає реальний і ідеальний образ дитини. Емоційний аспект являє собою сукупність поглядів, суджень, оцінок батька, щодо реалізації батьківських установок й очікувань. Поведінковий аспект батьківських установок й очікувань реалізується у взаєминах чоловіка й жінки, у батьківському відношенні, стилі сімейного виховання. Формування компонента батьківських почуттів повинно опиратися на розвиток уміння розуміти почуття членів родини, насамперед, дитини, і адекватно виражати свої почуття [7, 207].

Першим науковим напрямком, який поставив дитячо-батьківські відносини в центр розвитку дитини, був, як відомо, класичний психоаналіз. Він став визначальним напрямом розвитку основних концепцій дитячого розвитку, в яких ключова роль відводиться проблемі взаємовідносин між дітьми та батьками.

Американський психолог Е. Еріксон розглядав становлення особистості людини протягом усього її життя від народження до смерті. При цьому в ранні роки людина зазнає сут-

тевого впливу з боку сім'ї, а пізніше – з боку більш широкого соціального оточення. На перших стадіях життєвого шляху дитина знаходиться переважно в зоні батьківського впливу. Основи формування здорової особистості – базове почуття довіри до світу (внутрішня визначеність), автономність (самостійність, почуття розширення можливостей самоконтролю), ініціативність – складаються в умовах грамотної батьківської позиції (впевненості, надійності, заохочення самостійних дій).

3. Фрейд вважав, що в формуванні та життєдіяльності особистості Едіпів комплекс є одним із першочергових. Досліджуючи сновидіння своїх пацієнтів, автор звернув увагу на те, що значна частина з обуренням розповідала йому сновидіння, основним мотивом яких був статевий зв'язок з матір'ю (інцест). Виділивши це в деяку тенденцію, З. Фрейд зробив висновок, що: «Найперше соціальне прагнення людини спрямовано на матір, в той час як найперше насильницьке бажання і ненависть спрямовані на батька» [8].

І.С. Кон вважає, що саме народження дитини і взаємини з нею дають чоловікові шанс соціалізуватися самому. Батьківство тісно пов'язане з такими поняттями, як соціальна роль батька, а також з такими особистісними утвореннями, як емоційна, мотиваційна та ціннісно-смилова сфери. Автор підкреслює: «Батьківство – система взаємопов'язаних явищ, що включають: а) батьківські почуття, любов, прив'язаність до дітей; б) специфічні батьківські ролі і нормативні принципи культури; в) обумовлене тим чи іншим реальне ставлення батьків до дітей, стиль виховання. Саме батьківство, наявність дітей дозволяє говорити про статус чоловіка, та його роль у суспільстві» [6, 12]. Також вчений,

наполягає на коректній постановці проблеми батьківства, пропонуючи провести попередню диференціацію даного феномена з урахуванням таких моментів:

1) відмінність положення і поведінки сучасного батька від минулого;

2) визначення сучасного стереотипу - нормативного образу - батьківства та його відмінності від традиційного стереотипу;

3) визначення ступеня співпадіння стереотипу і реальної поведінки батька;

4) як пов'язані реальні і уявні відмінності з історичною еволюцією гендерних стереотипів «маскуліності» і «фемінінності».

При нормальних умовах батько має значний вплив на статеву ідентифікацію дитини. Для сина вже в ранньому віці він є своєрідним прикладом, моделлю для наслідування, отже, впливає на формування статевої ідентичності. Як зауважує І.С. Кон, пасивний, відсторонений батько мало впливає на формування власне чоловічих рис у своїх синів. Недостатній досвід спілкування з батьком послаблює формування батьківських почуттів у хлопчика і юнака, часто несприятливо позначається в майбутньому на вихованні своїх власних дітей.

Ю.В. Борисенко в онтогенезі батьківства, виділяє три етапи: перший етап починається з народження хлопчика до моменту отримання відомостей про вагітність його дружини (партнерки). Формування уявлень про батьківство відбувається в процесі взаємодії з власними батьками. Другий етап – період вагітності партнерки – починається з того моменту, коли чоловік дізнався, що буде батьком, до початку взаємодії з вже народженим дитям. Третій етап - період після народження дитини – практичний період,

Ціннісно-смысловий блок	Відношення до дитини, екзистенціальні переживання	О Ц І Н К А	Самооцінка Соціальна оцінка
Операціональний блок	Знання вміння спілкуватися і доглядати за дитиною		
Потребнісно-емоціональний блок	Біологічні і соціальні аспекти мотивації Емоційне відношення до дитини		

Рис 1. Структурна модель батьківства

коли батько включається у взаємодію з дитиною [2].

На думку В.О. Думбляускаса батьківство є не тільки біологічним зв'язком, а й вихованням дітей, певними обов'язками по відношенню до них. Отже, батьківство – явище одночасно і біологічне і соціальне. Історія розвитку та сучасне функціонування родинних відносин показують, що ці аспекти можуть відокремитися, стати самостійними [3].

С.Н. Іконнікова робить акцент на взаємозв'язок культури і духовності в питаннях переходу поколінь від поколінь, звертаючи увагу на те, що сучасне батьківство необхідно розглядати з урахуванням традицій виховання, що склалися в ході розвитку інститутів сім'ї та шлюбу.

Аналіз літератури показав, що, незважаючи на те, що проблема широко досліджується, єдиної думки щодо структури феномена батьківства, як і чіткого визначення не існує. Російськими психологами Евсеєнковою Ю.В. та Портновою А.Г. була допо-

внена структурна модель феномена батьківства. За їх припущенням, в структуру батьківства входять наступні компоненти (рис 1.): потребнісно-емоційний, що включає біологічні, соціальні аспекти мотивації, потреба в контакті, емоційні реакції, переживання; операціональні, як обізнаність і вміння, операції по догляду за дитиною і спілкування з ним; і ціннісно-смысловий, як відношення батька до дитини, включаючи екзистенціальні переживання.

Крім того, в дану структуру включається інтегральний наскрізний компонент - оцінний, в який входять 1) самооцінка як елемент Я-концепції, прийняття або неприйняття ролі батька і раціональна і емоційна оцінка себе як батька і свою дитину; 2) соціальна оцінка оточуючих, що базується на прийнятих в даному конкретному суспільстві соціальних стереотипах і приписах щодо виконання ролі, вимоги, яких необхідно дотримуватися для відповідності статусу. Соціальна оцінка є базою для формування влас-

ної оцінки, так як через соціальні стереотипи формує образи Я-ідеального. Оціночний компонент є інтегральним, тому що пронизує і впливає на всі інші компоненти структури. [4].

На основі виділених критеріїв розвитку особистості було проведено дослідження, за участі двох груп чоловіків: чоловіків-батьків і чоловіків, які не мають дітей одного віку. Застосовувалися такі методики: шістнадцятифакторний опитувальник Кеттелла 16PF; опитувальник смисложиттєвих орієнтацій; методика «Особистісний диференціал»; опитувальник PARY Шеффера; а також спеціально розроблена анкета двох варіантів і бесіда.

Статистична перевірка даних (по t-критерію Стюдента при 5% рівні значущості), а також кореляційний аналіз свідчать, що відмінності між чоловіками, що мають дітей, і чоловіками, не мають дітей, існують: для чоловіків-батьків характерні велика стресостійкість, експресивність, велика схильність соціальним нормам, дипломатичність і більш високий самоконтроль, а також велика оцінка себе по фактору сили (ЛД) і велика осмисленість цілей життя і задоволеність результатом зараз. Однак такі чоловіки менш домінантні, менш схильні до ризику, менш підозрілі, більш жорсткі, більш практичні, більш консервативні, а також більш конформних. Вони вище оцінюють жертвність батьків по відношенню до дітей і менш схильні оцінювати дітей як рівних дорослим.

В цілому можна констатувати, що чоловіки-батьки більш задоволені життям, їм властивий більший самоконтроль, вони більш схильні до дотримання соціальних норм і правил поведінки, менш схильні до ризику і менше підозрілі, більш терпимі і відповідальні, крім того, більш практичні, що відповідає виділенню на

основі аналізу теоретичних джерел критеріям розвитку особистості і параметрам особистісного розвитку. Ці дані підтверджуються самозвітах чоловіків-батьків, які оцінюють себе після народження дитини як більш відповідальних, більш терпимих, ніж до народження дитини. Констатація зміни в ставленні до них оточуючих може бути інтерпретована як свідчення подальшої соціалізації, крім того, порівняння уявлень про внесок ідеального батька в розвиток дитини і характеристики власного вкладу виявило, що конкретний батько крім статусу захисту і виховання в найширшому сенсі слова ще формує у дитини практичні навички, таким чином беручи участь в передачі досвіду наступним поколінням, що в термінах Е. Еріксона називається продуктивністю і є основним завданням розвитку в період дорослості.

Для перевірки другої гіпотези про те, що феномен батьківства є комплексним утворенням, в якому можна виділити структурні елементи, нами було проведено факторний аналіз даних.

Факторний аналіз даних, отриманих при обстеженні чоловіків-батьків, показав, що для досліджуваного нами феномена можна виділити чотири фактора:

- фактор 1 - «Соціальні стереотипи батьківства»;
- фактор 2 - «Взаємодія батька з дитиною»;
- фактор 3 - «Емоційний зв'язок з дитиною»;
- фактор 4 - «Екзистенціальна оцінка власного життя», з навантаженням факторів (Expl. Var) відповідно 7,293108, 6,307445, 6,066038, 5,603425. При цьому перші два фактори являють собою характеристики сімейного взаємодії з дитиною, розподілу функцій між батьком і матір'ю,

причому фактор 1 свідчить про деяке самоусунення чоловіків від виховання дитини, але при цьому звертає на себе увагу взаємозв'язок цього з відносинами з власною матір'ю, що, можливо, може бути проінтерпретувати як свідчення існування чіткого стереотипу розподілу гендерних ролей, що формується ще в дитинстві. Другий фактор характеризує власне взаємодія батька з дитиною і установки, з ним пов'язані. Тобто ці два фактори включають в себе соціальний оцінний компонент і з різних сторін описують виділений нами операційний компонент в структурі комплексу батьківства.

Третій фактор, названий «Емоційний зв'язок з дитиною», описує не тільки емоційне ставлення до дитини, в тому числі і під час вагітності дружини, а й оцінку ставлення оточуючих до даного чоловіка як до батька таким чином включаючи в даний компонент соціальні оцінки статусів і ролей. Аналізуючи зміст даного чинника, можна говорити про наповнення потребнісно-емоційного блоку в структурі комплексу батьківства.

Фактор 4, який визначається через ціннісно-смысловий ставлення до дитини, екзистенційні переживання і оцінку власного життя, може характеризувати ціннісно-смысловий блок в структурі комплексу батьківства, виділений нами в ході вивчення даного феномена.

Таким чином, виділені теоретично три блоки в структурі комплексу батьківства, а також четвертий блок - оцінний, який є наскрізним, присутнім в трьох інших, були виявлені і в ході емпіричного дослідження.

Крім структурного аналізу нами додатково було проведено типологічний аналіз методом кластеризації ознак. Кластерний аналіз даних по вибірці чоловіків-батьків показав, що в досліджуваному феномені можна виділити три кластери даних, віддалених одна від одної різними дистанціями, але взаємопов'язаних, при цьому зв'язку всередині кожного класу є більш близькими, ніж між класами:

- 1) потребнісно-емоційний блок;
- 2) операційний блок;
- 3) ціннісно-смысловий.

Кількісне порівняння міжрівневих зв'язків між блоками в кореляційній матриці показав, що у чоловіків-батьків дані компоненти більш сформовані і інтегровані.

Таким чином, в результаті факторного і кластерного аналізу були підтверджені наші припущення про структуру феномена батьківства і гіпотеза про те, що батьківство є комплексним утворенням.

Широта досліджуваного феномена не дозволяє в рамках статті описати все закономірності феномена батьківства: наше дослідження, з одного боку, підтвердило наші гіпотези, а, з іншого - поставило різноманітні питання і проблеми як теоретичного (наприклад, вивчення механізмів асиміляції і інтерналізації батьківських функцій, механізмів соціального регулювання батьківства і т. д.), так і прикладного характеру (застосування отриманих результатів для підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів, які надають психологічну допомогу родині). Найважливішим завданням даної статті є актуалізація питань, вирішення яких можливе лише в подальшому більш масштабному, лонгітюдному, кросскультурному дослідженні феномена батьківства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонов И.А., Медков В.М. Социология семьи. // Москва, 1996. – 304 с
2. Борисенко Ю.В. Психология отцовства// Москва, 2007. – 220 с
3. Думбляускас В.О. О понятии отцовства// Вильнюс, 1988. 380 с
4. Евсеенкова, Портнова Отцовство как структурно-динамический феномен «Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов». - Вып. 2. // Кемерово, 2003. - 410 с
5. Кон И.С. Отцовство как социокультурный институт // Москва, 2005
6. Кон И.С. Психология ранней юности // Москва 1989. - с. 256
7. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека.//Москва, 1994.
8. Фрейд З. Психология бессознательного// Москва, 1990. - 448 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонов И.А., Медков В.М. Социология семьи. // Москва, 1996. – 304 с
2. Борисенко Ю.В. Психология отцовства// Москва, 2007. – 220 с
3. Думбляускас В.О. О понятии отцовства// Вильнюс, 1988. 380 с
4. Евсеенкова, Портнова Отцовство как структурно-динамический феномен «Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов». - Вып. 2. // Кемерово, 2003. - 410 с
5. Кон И.С. Отцовство как социокультурный институт // Москва, 2005
6. Кон И.С. Психология ранней юности // Москва 1989. - с. 256
7. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека.//Москва, 1994.
8. Фрейд З. Психология бессознательного// Москва, 1990. - 448 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Antonov I.A., Medkov V.M. Sotsiologiya semi. // Moskva, 1996. – 304 s
2. Borisenko Yu.V. Psihologiya ottsovstva// Moskva, 2007. - 220 s
3. Dumblyauskas V.O. O ponyatii ottsovstva// Vilnyus, 1988. 380 s
4. Evseenkova, Portnova Ottsovstvo kak strukturno-dinamicheskij fenomen «Sibirskaya psihologiya segodnya: Sbornik nauchnyih trudov». - Vyip. 2. // Kemerovo, 2003. - 410 s
5. Kon I.S. Ottsovstvo kak sotsiokulturnyy institut // Moskva, 2005
6. Kon I.S. Psihologiya ranney yunosti // Moskva 1989. - s. 256
7. Rodzhers K.P. Vzgl'yad na psihoterapiyu. Stanovlenie cheloveka.//Moskva, 1994.
8. Freyd Z. Psihologiya bessoznatelnogo// Moskva, 1990. - 448 s.